

Николај Лоски

ХРИСТОС У МИСЛИ ДОСТОЈЕВСКОГ

Тежећи Богу и апсолутном добру, настојећи да живи чистим и праведним животом човек се често чежњиво пита да ли је идеал добра остварљив на земљи. Величина и оригиналност хришћанства се састоји у томе што оно као религија пружа позитиван одговор на то питање и тај одговор нуди у најјаснијој форми; Црква је створила догму о Исусу Христу као Богочовеку, она је својим учењем помогла да Његов живот постане нешто блиско и схватљиво сваком човеку читав култ је у знаку Христовог лика који је за нас "пут, истина и живот".

"Христос је зато дошао - пише Достојевски како би човечанство схватило да се природа људског духа може објавити и у таквом небеском сјају, на делу и у плоти а не само као сан и идеал Христови следбеници који су обоготворили ту озарену плот посведочили су у најстрашнијим мукама како су срећни што у себи носе ту плот, што подражавају савршенству тога Лика и што верују у Његово тело".

Конципирајући по свој прилици одговор на Кавелиново отворено дисмо поводом говора у част откривања споменика Пушкину, - писмо је објављено у "Веснику Европе" 1880. године месеца новембра - Достојевски је записао у своју бележницу мисао о чврстим основама морала који је заштићен од свих деформација:

"Ако не признамо ауторитет вере и Христа ми ћемо упасти у свакојаке заблуде. Постоје моралне идеје. Оне потичу из религиозног осећања али оне се не могу доказивати искључиво логички. На том тлу, на којем сада стојите, ви ћете увек бити тучени. Ви ћете чврсто стајати када будете прихватили да моралне идеје постоје али - не може се доказати то (то је додир са другим световима). Људска вера у могућност додира са другим световима је упорна, стална - а то је веома значајно". То су оне исте идеје које износи и старац Зосима:

"На земљи ми ваистину блудимо и да пред нама нема драгоценог лика Христовог, пропали бисмо и сасвим заблудели као род људки пред ггопом. Много је на земљи од нас скривено, али нам је у замену дарована тајна да можемо да осетимо живу везу са иним световима, са светом горњим и вишим а, и корени наших мисли и осећања нису овде него у иним световима Зато филозофи и кажу да се суштина ствари не може схватити на земљи. Бог је узео семе из разних светова и посејао га на овој земљи, подигао Свој врт, и никло је све што је никло, и оно што је никло живи и осећа живу везу, живо је осећањем свога додира са тајнама иних светова; ако у теби слаби или нестаје то осећање онда умире и оно што је било никло у теби. Тада ћеш постати равнодушан према животу па ћеш га чак и омрзнути.

Ту неопходну везу између моралног савршенства и вере у Христа схватају само они људи који су потпуно свесни апсолутног идеала личности - дакле обожења личности која може да постане један члан у Царству Божјем. Слутња о том Царству Божјем - то је тај "додир са иним световима". Сви велики црквени оци, посебно оци цркве на Истоку слажу се да је то обожење коначни циљ целокупног живота. Али и претхришћанској, грчкој мисли била је позната идеја о томе. По Платону циљ живота састоји се у "поистовећивању с Богом по могућности" - у спису Тает, И по Аристотелу Бог је највиши циљ коме стреми читав свет као обејкту своје љубави. Платоново учење о Богу и поистовећивању с њим као највишем циљу живота, било је широко распрострањено: сетимо се само касних платоничара из I и II века после Христовог рођења а посебно творца неоплатонизма, Плотина и његових следбеника.

Да би остварио идеал таквог обожења човека потребни су посебни услови - својеврсна организација живота у свету и блиска веза између света и Бога. Најважнији услов је богооваплоћење то јест сједињење са светским процесом Самог Сина Божјег који је створио идеју људског савршенства и потврдио је својим животом. Син Божји, као Небески човек који је постојао пре свих векова, дошао је на земљу у лику земаљског човека Исуса Христа и он је пример оваплоћеног добра - он је учитељ добра и што је важније, он је благодатни творац који преображава природу огреховљеног човека који Га је слободно заволео и који жуди за преображењем.

Мисао о таквом Христу се посебно наметнула Достојевском на дан смрти његове прве жене 16. априла 1864. године:

"Маша лежи на столу, - пише Достојевски. - Хоћу ли се видети с Машом? Волети човека као самога себе према Христовој заповести - то је немогуће. На земљи нас везује закон личности. Ја је препрека. Једино је Христос то могао, али Христос је био вечан, идеал од пре свих векова, и у њему тежи, и по закону природе, и треба да тежи човек. - Међутим, након појаве Христа као идеала човека у плоти, постало је јасно као дан, да највиши последњи степен развитка личности мора да доведе до тога како би човек нашао, сазнао и уверио се читавим својим бићем да је оио највише што може да учини од своје личности, у пуноћи развитка свога ја - уништење тога ја и предавање себе целог неограничено и несебично. И то је највећа срећа. На тај начин се закон ја слива са законом хуманизма и ту (а то су две највеће противуречности) се негирају једно у име другог; у том истом тренутку постиже се највиши циљ индивидуалног развитка који сваки принцип налази за себе.

То је рај Христов. Читава историја, како човечанства у целини тако и сваке појединачне личности, јесте развој, борба, тежња у правцу достизања тог циља.

Но ако је тај циљ оно коначно до чега човечанство треба да стигне - када то буде достигнуто, оно се неће даље развијати, то јест, неће се даље борити, освајати и увек у паду губити из вида свој идеал па опет њему стремити - онда је човек на земљи само биће у развоју, дакле, не нешто коначно него нешто прелазно.

Но освајати такав циљ то је бесмислено, ако већ приликом освајања самог циља све нестаје, то јест - ако након постизања таквог циља не буде живота за човека.

Из свега следи да будући, рајски живот постоји.

Какав је то живот, где се налази, на којој планети, у ком центру - у каквом крилу некакве опште синтезе, дакле, Бога - ми о томе не знамо. Ми знамо само једну црту будуће природе будућег бића које би се тешко и могло назвати човеком (према томе, ми појма немамо у каквом ћемо облику постојати). На ту црту је указао Христос, Он је о њој говорио јер, Он је коначни идеал развоја човечанства,

Антихристи се варају када оповргавају хришћанство истичући овакве примере: "Ако је хришћанство истина због које не царује на земљи, због чега човек још увек пати, због чега човек човеку није постао брат?"

Сасвим је разумљиво због чега: због тога што је то идеал будућег и коначног живота човековог а човек је на земљи у прелазном стању. То ће бити али ће бити после постизања циља када се човек по законима природе буде преобразио у другу природу.

Сам Христос је своје учење проповедао као идеал. Он је сам говорио да ће до свршетка света постојати борба, развитак (учење) јер то су природни закони и живот се на земљи стално развија, али тамо, тамо ће бити потпуно синтетичко биће које се једнако усавршава и за које је речено да за њега "ни времена више неће бити".

То ће бити пуно јединство ја то јест знања и синтезе, са свим. "Заволи све, као себе". То је на земљи немогуће јер противуречи закону развитка личности и остварења коначног циља којим је човек свезан. Према томе, тај закон није идеалан као што говоре антихристи - то је наш идеал.

И тако све зависи од овога: прихвата ли се Христос као коначни идеал на земљи, то јест у име вере хришћанске. Ако верујеш у Христа значи верујеш да ћеш живети вечито.

Да ли у таквом случају будући живот постоји за свако ја? Кажу да човек цео умире и распада се. Али ми већ знамо да није тако. Човек физички рађа сина и преноси на њега део своје личности; исто тако и у моралном погледу он оставља своју успомену међу људима (карактеристично је оно Вјечнаја памјат на нашим парастосима) - према томе човек једним делом свог живота на земљи учествује у будућем развитку човечанства. Ми сасвим јасно знамо да успомена на велике покретаче човечанства живи међу људима (једнако као и успомена на велике злочинце) па чак човек сматра да је то за њега

највећа срећа ако у нечем личи на њих. Значи део тих природа улази и телом и духом у друге људе. Христос је сав ушао у човечанство и човек стреми да се преобрази у Христово Ја као у свој идеал.

Када све то постигне он види да је и све остало што је на земљи остваривало свој циљ, ушло у састав његове коначне природе то јест - природе Христове. (Синтетичка природа Христова је задивљујућа. То је природа. Бога - значи Христос је слика Бога на земљи). Како онда васкрсава свако ја - у општој синтези - то је тешко замислити.

Али оно што је живо, што није умрло и што се одразило у коначном идеалу - мора опет да живи коначним, синтетичним и бесконачним животом. Ми ћемо бити личности у разним нивоима ("Многи су станови у кући оца мојега").

Сви ће тада себе осетити и познати. Али како ће то бити, у којој форми, у каквој природи - то човек тешко може себи јасно да представи.

И тако, човек на земљи тежи свом идеалу - који је у супротности са са његовом природом. Када човек није извршио закон таквог стремљења ка идеалу то јест, када није принео љубав свог ја на жртву људима, другом бићу (ја и Маша) он пати и то стање патње назива грехом. И тако човек увек мора да пати а патња се награђује рајским насладама испуњења закона, то јест - жртвом. У томе је и земаљска равнотежа. У противном, земља би била бесмислена.

Материјалистичко учење - то је опште мртвило и механика, значи - то је смрт.

Учење истинске филозофије - уништење мртвила, то јест центар и синтеза теза васељене и њене спољашности - предметности дакле - Бог и живот бесконачни.

Ове мисли је Достојевски записао у време када се био завршио први део "Записа из подземља" и када се спремао да пише други део те књиге. Тада се Достојевском открио бездан зла који постоји у човеку и он је настојао да постигне чудесно преображење душе и тела како би савладао зло и како би остварио идеал савршеног добра.

Преображај у човековој природи мора бити дубок; Достојевски говори да би било тешко називати то ново биће човеком - свако биће, свака људска личност ће у стању рајског блаженства сачувати своју индивидуалност.

Преображај у човеку у циљу савладавања зла подразумева интимну, онтолошку повезаност између човека и Христа који је оваплоћени Логос. Зло егоистичког самољубља до те мере влада над природом огреховљеног човека да у циљу избављења није довољно имати пред собом само примере из живота Исуса Христа; потребно је остварити блиску везу између света и Христа како би се снага Христове милости пренела на људе који слободно теже Њему и како би се остварило преображење самога човека. Таква блиска веза између тих бића постоји делом у чињеници истоветних њихових суштина. Али пуна истоветност суштина између човека и Бога је немогућа и због тога се Друго Лице Свете Тројице, Логос - у име благодатног сједињења са светом, оваплотило - прихвативши људску природу. То је Богочовек - Он је по својој божанској природи истоветан по суштини са Богом-Оцем и Духом Светим, а по својој људској природи истоветан је у суштини са човечанством; Он је посредник између Бога и човека.

Истоветност по суштини између човека и Богочовека у исто време је истоветност по суштини међу људима - њиховим узајамним релацијама. Човечанство је интегрални организам на чијем се челу налази Богочовек Исус Христос. Црква којој на видљив и невидљив начин припадају сва бића која искрено теже добру јесте, према хришћанском учењу, Тело Христово и то је у Русији посебно истицао Хомјаков.

Достојевски је добро уочавао истину учења р онтолошком јединству читавог човечанства.

Хришћанско учење о Богу, о личној, индивидуалној бесмртности, о Царству Божјем и органском јединству човечанства садржи неопходне услове за признавање апсолутне вредности сваке појединачне људске личности - то је оно што води апсолутном добру које се реализује на темељу љубави према свим бићима Када се одбаци хришћанско поимање света логички се стиже до учења

која умањују вредност људске личности, која занемарују њена права као апсолутне вредности. Позитивизам, "научна филозофија" и материјализам одбацују идеју трансцендентног Царства Божјег и тако се спуштају на ниво када идеал више не постоји. Било је међу тим следбеницима таквих схватања необично племенитих људи - они су одбацивали хришћанску метафизику али су сачували разумевање за етичке закључке хришћанске науке и тих су се закључака придржавали у животу; ти људи нису ни сањали да ће њихови наследници одбацивати и те моралне обзире и завршити прихватањем оног - "све је дозвољено" у циљу остварења онога што су поставили као задатак. Тај процес је задивљујуће прецизно предвидео Достојевски. Он каже да су руски дечаци извукли крајње закључке из учења "свих тих Мила, Дарвина, Штрауса".

"Рећи ће ми, молим: - писао је Достојевски - ова господа не уче ничем наопаком, нека Штраус на пример мрзи Христа, није важно што је он исмевање и плување хришћанства одредио као основни циљ свога живота, он ипак обожава човечанство у целини, и његово је учење узвишено и племенито у највећој могућој мери. Може бити да је тако, можда су циљеви свих тих савремених вођа европске прогресивне мисли човекољубиви и величанствени. Али, мени изгледа сигурно и ово: дајте тим "савременим, дивним учитељима" пуну могућност да сруше старо друштво и да изграде ново - и видећете да ће наступити такав мрак, такав хаос, нешто грубо и слепо и нељудско до те мере, да ће се зграда срушити под проклетствима човечанства пре него што би била завршена. Када једном буде одбацио Христа, људски ум ће стићи до зачуђујућих резултата.

Они који негирају трансцендентност Царства Божјег мрзе религију као "опијум за народ" - они кажу да она одвлачи људе од борбе за стварање земаљског благостања. Таквим старац Зосима одговара:

"Ако је код нас само машта када ћете ви подићи то своје здање, и све како ваља правично уредити својим умом без Христа? Ако и неки тврде да и они, како веле, теже јединству, у то ваистину верују само они међу њима који су најпростодушнији и ту се чак можемо дивити тој простодушности. Уистину, има код њих снова и фантазије много више него код нас. Они мисле да ће уредити свет правично али, одбацивши Христа, они ће завршити тако што ће залити свет крвљу јер, крв иде на крв а онај ко се мача лаћа, од мача ће и пострадавати. И да није обећања Христовог они би се истребили међусобно да не би остало ни два човека на земљи. Па и та двојица последњих не би се умела задржати у својој гордости и последњи би уништио претпоследњег а потом и себе самога".

У наше време ово се пророчанство већ збива. Људи су обоготворили државу, нацију, расу, приграбили су у своје руке власт и сматрају да је "све дозвољено" у интересу остварења њихових циљева. Избављење од коначне катастрофе је могуће само враћањем хришћанском идеалу апсолутног добра у царству Божјем: само се тако човек може вратити на пут љубави која га учи да воли своје ближње, само се тако човек може ослободити фанатичне помахниталости коју му намећу разна једнострана учења, само се тако човек може уклонити од брзоплетих покушаја да се усрећи народ против његове воље и уз помоћ деспотског револуционарног насиља. Схвативши ту истину Достојевски је у својим романима почео да разобличава насилнике постављајући себи за циљ да прикаже позитивног човека - човека који се у својој активности руководи примером Христа